

Inpasset

Mats Börjesson: Är reflexiv rätt radikal?

Kring nyåret var det dags att formulera mitt slutarbete i sociologi, den sk trebetygsuppsatsen. Jag har länge varit intresserad av allmänna rättssociologiska frågor, och efter tips från min handledare stod saken klar: Det var om modern rättsteori det skulle handla, om diskussionen kring Gunther Teubner och den reflexiva rätten.

Så började jag då att läsa denna tidskriftsdiskussion om dagens rättsliga kris och alternativet till vår nuvarande rättsordning. Speciellt intresse ägnade jag åt tre nordiska rättsvetare, Jørgen Dalberg-Larsen, Lars D Eriksson och Håkan Hydén. En sak slog mig ganska tidigt: Hur kunde dessa tre, som mig veterligt betraktar sig som radikala vetenskapsmän, ta emot Teubner så välvilligt? För inte är väl Teubner speciellt radikal? Arbetet blev nu verkligt intressant. Och plötsligt förstod jag.

Den demokratiska experten

Teubner beskriver, som väl alla vet vid det här laget, den rättsliga utvecklingen som en utveckling från formalrätt, där rättens faktiska sociala utfall inte beaktas, till en materiell rätt, där den socialt ansvarstagande staten garanterar ett visst (jämlikt) sådant utfall.

Så långt finns det kanske inte någon anledning att vara skeptisk; men när Teubner och de tre nordborna sedan kommer in på att formulera vari den rättsliga krisen idag egentligen består, blir jag tveksam. Deras huvudargument mot den kompensatoriska staten är dels att det är omöjligt att överblicka alla hänsyn och kunskaper som krävs för att få centrala beslut rationella, och dels att den starka staten har omyndiggjort människor genom att de fått en klientroll gentemot byråkratin.

Teubner vill därför se en rättsordning som beaktar både problemet med den formella ordningens "låt-gå" konsekvenser och ovanstående problem med den materiella ordningen. Hans modell går i korthet ut på att beslutskompetensen förs ned från central nivå till dem som mer direkt berörs av besluten, och därtill vill ha se att samhällets olika sfärers relationer till varandra regleras för att inte dessa sfärers oberoende ska försvinna. Med Teubners egen terminologi kan man uttrycka det så att varje subsystem behöver autonomi, samtidigt som det måste finnas externa relationer mellan dem för att samhället som helhet ska fungera integrerande.

Jag håller delvis med om kritiken mot den interventionistiska staten, men bara om kritiken grundar sig på uppfattningen att människor har bestämmanderätt över sina egna liv. Huruvida den centrala statsmakten är rationell eller inte bekymrar mig mindre, för mig låter detta argument bara som den sociala ingenjörens legitimering av sig själv. Och kanske är det så att dessa vetenskapsmän känner ett behov av att kunna tala om vad som på vetenskapliga grunder är möjligt och inte. Härigenom hamnar de dock i problemet som de uppenbarligen så gärna vill undvika, nämligen att å ena sidan med sin expertkunskap tala om vad som är rationellt, och å den andra att hävda sin demokratiska inställning till människors bestämmanderätt.

Återstår då att formulera en rättsmodell som klarar av detta problem: Reflexiv rätt. Så lämpligt. Här kunde man ju faktiskt lösa problemet genom att den rationella vetenskapsmannen ställer upp procedurrella regler och kompetensförhållanden, och genom att människor får kontrollen över besluten som de berörs av, d v s inom ramen för socialingenjörens anvisningar.

Reflexiv makt

Om man söker en maktanalys i Teubners skrivande kanske en viss besvikelse infinner sig över hur lättvindigt han tar på detta problem.

I de två uppsatser jag läst kan man egentligen bara finna ett resonerande i förbifarten, och endast på ett par ställen. Först när det gäller synen på vetenskap, där man kan läsa (1984:379) att vetenskapen bara kan uppställa hypotetiska och selektiva modeller av verkligheten, men å andra sidan menar han att man lätt kan avgöra en modells giltighet. En empirisk prövning talar sitt tydliga språk, och därför kan en eventuell illvillig maktelit aldrig påtvinga människor en falsk bild utan att bluffen avslöjas. Den empiriska prövningen är m a o enligt Teubner objektiv och uppenbar för alla. Det andra tillfället som en antydan till maktteori kan utläsas i dessa uppsatser är när han talar om hur man bäst effektiviserar besluten i de olika subsystemen. (1984:393) Han menar här att den totala makten kan (för)ökas. Det är alltså för honom inte fråga om ett nollsummespel där den ena partens ökade makt berövar någon annan motsvarande makt. ”The division of power is not the thing to be considered but the method for organization which will generate power.” De personer som bäst känner till ett område ska enligt Teubner besluta i sådana frågor för att effektivisera och för att undvika att någon centralmakt kopplar det auktoritära greppet över människors vardag och därmed förstör deras motivation (även 1983:255). Den reflexiva rätten ska m a o vara maktlös och endast underlätta integrationen av samhällets olika delar.

Riv pyramiderna!

Jag ska här inte tala om min syn på hur sant medbestämmande ser ut, om fackföreningars, partiers och diverse lösa figurers kamp för ett samhälle med verklig demokrati. Istället ska jag försöka att sätta in Teubner, eller kanske framför allt mottagandet av honom, i sitt sammanhang.

Varifrån känner vi då igen de Teubnerska tankarna? Alla som har någon som helst kontakt med chefer inom näringslivet, (eller för den delen även inom stat och kommun) vet. Jan Carlzon. Carlzons bok *Riv pyramiderna!* visar ju faktiskt en slående likhet med det som Teubner säger om makt och motivation. Här ett litet axplock ur denna bok: ”Jag fattade (tidigare) massor av beslut utan att alls ha bäst förutsättningar – i fråga om kunskap, erfarenhet eller information.” (s 10) ”Det viktigaste för en människa är att veta och känna att hon behövs.” Och: ”När en människa i frihet får ta ansvar frigörs resurser som annars inte är tillgängliga.” (Inledningen) ”Jag vet ingen bättre sammanfattning av mina erfarenheter än historien om de

två stenhuggarna. Båda stod och högg fyrkantiga block i granit. På en fråga om vad de höll på med svarade den ene trött: -Jag hugger de här stenblocken fyrkantiga. Den andre svarade entusiastiskt: -Jag är med och bygger en katedral!" (s 220)

Så länge som bagagearbetarnas på SAS inflytande bara sträcker sig till beslutet om de gröna väskorna ska placeras på de röda eller tvärtom, är det naturligtvis inte fråga om någon demokrati. Det förstår alla. Och visst betonar de nämnda nordborna att en reflexiv rätt också måste gälla samhällets ekonomiska sfär för att vara intressant. Men vem vill inte vara rättsvetare i ett samhälle där just dessa beslutar rättsordningen?

Så riv pyramiderna! Men på riktigt.

Litteratur

J. Carlzon *Riv pyramiderna!* 1985

J. Dalberg-Larsen "På vej frem mod det gode samfund eller fuld fart tilbage?", ur *Retfærd* nr 32 1986

L. D. Eriksson "Till teorin om den reflexiva rätten", ur: *Samfund, Rett, Retfærdighed*. 1986

H. Hydén *Reflexiv rätt*, opublicerat manus.

G. Teubner "Substantive and reflexive elements in modern law", ur: *Law and Society Review* 1983:2; "After legal instrumentalism?", ur: *International Journal of the Sociology of Law* 1984:4